

ПАРАЎНАЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ МАРФАЛАГІЧНЫХ СІСТЭМ

Марфалагічныя адрозненні беларускай і рускай моў варта разглядаць у разрэзе асобных як самастойных, так і службовых часцін мовы.

1. Назоўнік

- Не заўсёды супадае род назоўнікаў. Так, назоўнікі тыпу *боль, жаль, медаль, насып, подпіс, сабака, шаль* ў беларускай мове належаць да мужчынскага роду, у рускай – да жаночага; беларускамоўныя *гусь, таполя* маюць, наадварот, форму жаночага роду, у рускай жа мове яны адносяцца да назоўнікаў мужчынскага роду;
- Назіраюцца несупадзенні і ў катэгорыі ліку: у беларускай мове назоўнікі *грудзі, дзверы, каноплі, клубніцы, крупы, чарніцы* і іншыя множналікавыя, у рускай жа мове яны маюць форму адзіночнага ліку; беларускамоўныя словы *бяліла, чарніла* ўжываюцца ў форме адзіночнага ліку, у рускай мове – як множналікавыя;
- Беларускай мове ўласцівы чаргаванні канцавых зычных асновы на заднеязычны [з]: [з’], [к]: [к’] з гукамі [ц], [х]: [с’] у давальным і месным склонах адзіночнага ліку назоўнікаў I-га і ў месным склоне адзіночнага ліку назоўнікаў II-га скланенняў (*нага – назе, рука – у руцэ, страха – на страсе; бераг – на беразе, стог – у стога*); у рускай мове такія чаргаванні адсутнічаюць;
- Ужыванне ў беларускай мове канчаткаў *-і, -ы* ў давальным і месным склонах адзіночнага ліку назоўнікаў I-га і ў месным склоне адзіночнага ліку назоўнікаў II-га скланення, тады як у рускай мове яны маюць канчатак *-е* (*зямля – зямлі, на зямлі; мяжа – мяжы, на мяжы; дзень – аб дні, пень – на пні, плашч – на плашчы*). Параўн. у рускай мове: *земля – земле, на земле; межа – меже, на меже; день – обо дне, пень – на пне, плащ – на плаще*);
- Больш шырокае ўжыванне ў беларускай мове канчатка *-у (-ю)* ў родным склоне адзіночнага ліку назоўнікаў мужчынскага роду II-га скланення (*гравію, друку, лесу, розуму, смаку, цукру*), чым у рускай мове;
- У беларускай мове назоўнікі мужчынскага роду з канчаткамі *-а, -я* (*ваявода, калега, стараста*) ў давальным склоне адзіночнага ліку маюць канчаткі *-у, -ю* (*ваяводу, калегу, старасту*), у творным склоне адзіночнага ліку -- адпаведна *-ам, -ям* (*ваяводам, калегам, старастам*). У рускай мове – *воеводе, коллеге, старосте; воеводой, коллегой, старостой*;
- Беларускія назоўнікі ў назоўным склоне множнага ліку маюць канчаткі *-ы, -і, -е* (*лясы, лугі, падручнікі, палі, сыны, хусткі, мінчане*), тады як у рускай мове – адпаведна *-ы, -и, -а, -я, -е* (*леса, луга, учебники, поля, сыновья, платки, минчане*).

2. Прыметнік

- Абмежаванае ўжыванне кароткіх прыметнікаў, выцесненых поўнымі формамі, у беларускай мове і паралельнае ўжыванне кароткіх і поўных прыметнікаў у рускай мове (*ён разумны, добры – он умный, умен, добрый, добр*);
- У беларускай мове прыналежныя прыметнікі ва ўскосных склонах маюць канчаткі поўных прыметнікаў, у рускай мове – кароткіх (Р. *бацькавага – отцова*, Д. *бацькаваму – отцову* і г.д.);
- Прыметнікі адзіночнага ліку мужчынскага роду маюць у назоўным (вінавальным) склонах беларускамоўныя канчаткі *–ы, –і*; у рускай мове адпаведна *–ой, –ый, –ий* (*залаты, добры, летні – золотой, добрый, летний*);
- У беларускай мове прыметнікі мужчынскага і ніякага роду, а таксама ўсе словы прыметнікавага тыпу (дзеепрыметнікі, парадкавыя лічэбнікі, займеннікі) у творным і месным склонах адзіночнага ліку маюць канчатак *–ім (–ым)* (*з летнім – у летнім, з добрым – аб добрым, з пятым – на пятым, з маім – у маім*). У рускай мове гэтыя словы маюць розныя канчаткі ў творным і месным склонах (*с летнем – на летнем, с добрым – о добром, с пятым – на пятом, с моим – в моем*);
- У беларускай мове прыметнікі вышэйшай ступені параўнання маюць суфіксы *–эйш- (-ейш-), –ш* (*разумнейшы за яго, першая хата лепшая за другую*). У рускай мове прыметнікі вышэйшай ступені параўнання не адрозніваюцца ад прыслоўяў (*умнее его, первый дом лучше второго*).

3. Лічэбнік

- Беларускамоўныя лічэбнікі *адны, чатыры, абодва (абедзве), першы, другі* адпавядаюць рускамоўным *одни, четыре, оба (обе), первый, второй*;
- Лічэбнік *два, дзве* мае родавыя адрозненні ва ўскосных склонах (Р. *двух тамоў, дзвюх кніг*; Д. *двум тамам, дзвюм кнігам*; Т. *двума тамамі, дзвюма кнігамі*), тады як у рускай мове ва ўскосных склонах родавага адрознення няма (Р. *двух томов, книг*; Д. *двум томам, книгам*; Т. *двума томами, книгами*).

4. Займеннік

- У беларускай мове канчатак *–е* ў родным склоне асабовых займеннікаў *я, ты*, зваротнага займенніка *сябе*: *мяне, цябе, сябе*; у рускай мове -- *–я*: *меня, тебя, себя*;
- Аснова *таб-, саб-* у давальным і месным склонах асабовых займеннікаў *ты, сябе* ў беларускай мове (*табе, сабе*) і *теб-, себ-* -- у рускай мове (*тебе, себе*);
- Беларускамоўныя асабовыя займеннікі *ён (яна, яно, яны)* адпавядаюць рускамоўным *он (она, оно, они)*; адпаведна маюцца несупадзенні і ва ўскосных склонах (*яго, яму, ім, аб ім – его, ему, им, о нем*);

- Беларускамоўныя адносныя займеннікі *які* (*якая, якое, якія*) адпавядаюць рускамоўным *какой* (*какая, какое, какие*);
- Поўная форма ўказальных займеннікаў *той* (*тая, тое, тыя*) ў беларускай мове і ўсечаная ў рускай (*тот, та, то, те*);
- Канчаткі *-го* (родны склон), *-му* (давальны склон) у прыналежных займенніках мужчынскага і ніякага роду (*майго, твайго, свайго; майму, твайму, свайму*) і ў адноснага займенніка *чый*; канчаткі *-его, -ему* ў рускай мове (*моего, твоего, своего; моему, твоему, своему*);
- Формы *мае, твае, свае, чые* назоўнага (вінавальнага) склону множнага ліку прыналежных займеннікаў у беларускай мове і *мои, твои, свои, чьи* -- у рускай.

5. Дзеяслоў

- Не заўсёды супадаюць дзеяслоўныя асновы: *бег-чы* і *бежа-ць, цер-ці* і *тере-ць, кракта-ць* і *крякте-ць* і г.д.;
- У беларускай мове інфінітывы могуць заканчвацца суфіксамі *-ць* (*чытаць*), *-ці* (*лезці*), *-чы* (*дапамагчы*), чаго няма ў рускай мове;
- У беларускай мове дзеясловы I спражэння ў 3-й асобе адзіночнага ліку абвеснага ладу не маюць канчатка на *-ць* (*чытае, піша, бярэ*), дзеясловы ж II спражэння яго маюць (*гамоніць, курыць*). У рускай мове дзеясловы абодвух спражэнняў маюць канчатак на *-т* (*читает, пишет, берет, говорит, курит*);
- Беларускамоўныя формы дзеясловаў абвеснага ладу тыпу *я-сі, да-сі, яс-це* (*ё*), *дас-це* (*ё*) адпавядаюць рускамоўным *е-шь, да-шь, ед-и-те, дад-и-те*;
- У беларускай мове дзеясловы загаднага ладу маюць формы тыпу *мый, шый, бі, лі*, дзеясловы абвеснага ладу – *мыю, шыю, б’ю, лью* з галоснымі *ы, і*. У рускай мове адпаведна з галоснымі *о, е* – *мой, шей, бей, лей; мою, шью, бью, лью*.
- Заднеязычным *з,к* у формах 2-й асобы адзіночнага і множнага ліку загаднага ладу ў беларускай мове адпавядаюць шыпячыя *ж, ч* (*бягу – бяжы, бяжыце; сяку – сячы, сячыце*). У рускай мове такога чаргавання няма (*бегу – беги, бегите; секу – секи, секите*);
- Форма загаднага ладу 3-й асобы адзіночнага і множнага ліку ў беларускай мове ўтвараецца ад абвеснага ладу пры дапамозе часціцы *хай* (*няхай*): *хай чытае, няхай пішуць*. У рускай мове – з дапамогай часціцы *пусть*: *пусть читает, пусть пишут*;
- У беларускай мове рэдка ўжываюцца дзеепрыметнікі з суфіксамі *-уч-* (*-юч-*), *-ач-* (*-яч-*), *-ем-*, *-ім-*, *-ўш-*, *-ш-*; не ўтвараюцца дзеепрыметнікі ад зваротных дзеясловаў. У рускай мове яны вельмі пашыраны (*плачущий ребенок, называющаяся чужим именем*);
- У беларускай мове дзеепрыслоўі незакончанага трывання маюць суфіксы *-учы* (*-ючы*), *-ачы* (*-ячы*); у рускай мове -- *-а* (*-я*): *несучы, робячы – неся, делая*. Дзеепрыслоўі закончанага трывання ў беларускай мове маюць

суфіксы –ўшы, -шы (*напісаўшы, вымыўшы*); у рускай мове яны заканчваюцца на –в (*написав, вымыл*);

- У рускай мове не ўжываюцца дзеепрыслоўі, утвораныя ад дзеясловаў тыпу *біць, піць, ліць, шыць*, тады як у беларускай мове яны маюць месца (*б'ючы, п'ючы, льючы, шыючы*).

6. Прыслоўе

- Вышэйшая ступень параўнання якасных прыслоўяў у беларускай мове ўтвараецца з дапамогай суфіксаў –эй (-ей), -ш (*бліжэй, весялей, лепш*). У рускай мове формы іншыя (*ближе, веселее, лучше*).

7. Службовыя часціны мовы

- Беларускамоўнаму прыназоўніку *з* (*з дому, з хаты*) адпавядаюць рускамоўныя *с, из* (*из дому*);
- У беларускай мове дапускаюцца варыянты прыназоўнікаў *у-ў-ва, з-са, над-нада* і інш., што не назіраецца ў рускай мове;
- Беларускамоўным часціцам *ці, хай* (*няхай*), *б* (*бы*), *ж* (*жа*) адпавядаюць рускамоўныя *ли, пусть, бы, же* (*Ці чытаў? Хай чытае! Чытала б. Чытала ж. – Читал ли? Пусть читает! Читала бы. Читала же*).